

Ali Üsküdarî albümünün lake cilt kapağı (İÜ Ktp., TY, nr. 5650)

ALİ ÜSKÜDÂRİ

XVIII. yüzyılın
ilk yarısında yaşayan
Osmanlı müzehhibi
ve lake ustası.

Doğum ve ölüm tarihleri belli değildir. Müstakimzâde, onun Hacı Yüsuf-i Mısırî'nin öğrencisi olduğunu ve XVIII. yüzyılın tanınmış hattatlarından Yedikuleli Seyyid Abdullah'ın yazdığı mushafın tezhibini yaptığını ve saz yazma vadisinde (bk. TEZHİP) "sânî-i Şah Kulî" olduğunu kaydeder (bk. *Tuhfe*, s. 271). Tezhiplerinde, XVI. yüzyılın ilk yarısında saray nakkaşhanesinde çalışmış olan ressam Şah Kulî'nin Osmanlı süsleme sanatına kazandırdığı motifleri severek

ve titizlikle işlemiştir. Onun imzasını taşıyan tezhiplerle lake (ruga) tekniğindeki cilt kapakları, yazı altlıkları, yazı çekmeceleri, yazı kuburları (bk. KALEMDAN) ve yaylar 1723-1761 yılları arasına rastlayan tarihleri taşımaktadır. Topkapı Sarayı Arşivi'nde muhafaza edilen ehl-i hiref* defterlerindeki 1143-1144 (1731-1732) yıllarına ait masraf kayıtlarından sanatçının saray için çalıştığı anlaşılmaktadır. Eserleri Topkapı Sarayı Müzesi, Türk ve İslâm Eserleri Müzesi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi ile yurt içinde ve dışında çeşitli koleksiyonlarda korunmaktadır. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan ve cönk tarzında şarkı makamlarını toplayan bir mecmuuda da (TY, nr. 5650) Batı etkisini yansıtan realist çiçek resimleri yer almaktadır.

BİBLİYOGRAFYA:

Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 271; Rifkî Melûl Meriç, *Türk Nakış Sanatı Tarihi Araştırmaları*, Ankara 1953, I, 63, 64; Süheyl Ünver, *Müzehhip ve Çiçek Ressamı Üsküdarlı Ali*, İstanbul 1954; Kemâl Çığ, "18. Asır Lake Tezhibcilerinden Ali al-Üsküdarî", *Türk Tarih Arkeolojya ve Etnografya Dergisi*, sy. 5, İstanbul 1949, s. 193-198; Haydar Yağmurlu, "Tezhip San'atı Hakkında Genel Açıklamalar ve Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde İmzalı Eserleri Bulunan Tezhip Ustaları", *Türk Etnografya Dergisi*, sy. 3, İstanbul 1973, s. 79-114.

FİLİZ ÇAĞMAN

ALİ b. YAHYÂ es-SÜFÎ

(علی بن یحیی الصوفی)

Fâtih devri hattatlarından.

Yazıyı babası Edirneli Yahyâ es-Süfî'den öğrenmiş olan Ali b. Yahyâ'nın hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Kabri Karacaahmet Mezarlığı'nda Hattatlar Makberesi denilen yerdedir. Şeyh Hamdullah'ın oraya defnedilmeyi istemesi de bundan dolayıdır.

Her cins yazıda üstat idi. Bilhassa celî-sülûs ve müsennâ yazılarda şöhret bulmuştur. Celî yazı sahasında bu sanatın en önemli merhalelerinden birinin mümessili olarak kabul edilmiştir. Bilen imzalı yazılarının hepsi kitâbeler-

den ibaret olup bunlar Topkapı Sarayı (Sarây-ı Cedîd) Bâb-ı Hümâyun kapı kemeri aynasındaki müsennâ besmele ve "inne'l-müttেকে..." âyet-i kerîmesi, kapı kemeri üstündeki girift celî-sülûs inşa kitâbeleri ile yanda yuvarlak müsennâ "nasrun minallah..." âyet-i kerîmesi ve Fâtih Camii'nin üç parçadan meydana gelen inşa kitâbesidir.

Taşa hakkedilmiş bu yazılarda kelime ve harflerin terkip, istif ve satıra dizilişlerinde büyük bir ustalık ve daha öncekilere göre bir tekâmül görülür. Baba oğul Yahyâ ve Ali es-Süfî'nin celî-sülûs hattında açtığı çığır, XVIII. asrın sonuna kadar önemli bir gelişme göstermeden devam etmiştir. Ali es-Süfî'nin sülûs ve nesih yazılarına tesadüf edilmemiştir.

BİBLİYOGRAFYA:

Gülzâr-ı Savâb, s. 47; Suyolcazâde, *Devhâtü'l-küttâb*, s. 83; Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 333; Habîb, *Hat ve Hattâtân*, İstanbul 1305, s. 126; Ayverdi, *Fatih Devri Hattatları*, s. 16; TA, II, 84.

EKREM HAKKI AYVERDİ

ALİ YAKUP CENKÇİLER

(bk. CENKÇİLER, Ali Yakup).

ALİ b. YÜSUF b. TAŞFİN

(علی بن یوسف بن تاشفین)

(ö. 537/1143)

Murâbitlar Devleti'nin
ikinci hükümdarı
(1106-1143).

477'de (1084) Sebte'de (Ceuta) doğdu. Murâbitlar Devleti'nin kurucusu Yüsuf b. Taşfîn'in beş oğlundan biridir. Annesi hristiyan bir câriyedir. Babası tarafından veliaht tayin edildi. Parlak zekâsıyla dikkatleri üzerine çekti ve on sekiz yaşında iken Dîvân-ı Mezâlîm'e nezaret etmekle görevlendirildi. Babasının ölümü üzerine kardeşi Ebû Tâhir Temîm ile Lemtûne ve diğer Sanhâce kabilelerinden biat alarak "emîrü'l-müslimîn" unvanıyla Merakeş'te tahta çıktı (500/1106). Ülkenin her tarafına haber gönderip biat istedi. Yeğeni Yahyâ b. Ebû

Ali b. Yahyâ
es-Süfî'nin
celî-sülûs
hattıyla
yazdığı
Fâtih Camii
kitâbesi -
İstanbul

Bekir'in vali bulunduğu Fas şehri hariç bütün şehirler itaat arzettiler. Ali derhal onun üzerine yürüdü ve 8 Rebülâhîr 500 (7 Aralık 1106) tarihinde Fas'a girerek onu biata zorladı.

Babasından zengin bir hazine ve huzurlu bir ülke devralan Ali b. Yûsuf tahta geçer geçmez büyük bir cihad hareketine girişti ve hristiyan krallıklarına karşı dört sefer düzenledi. Buna karşılık Kastilya Kralı VI. Alfonso da Zellâka'da uğradığı yenilginin kötü izlerini silmek amacıyla Kont Garcia Ordenez kumandasında bir ordu hazırladı. Bu ordu Ali'nin ağabeyi Ebû Tâhir Temîm kumandasındaki Murâbit ordusuna Uclés (Uklic) önlerinde mağlûp oldu (1108). Esir alınan ve daha sonra da öldürülenler arasında VI. Alfonso'nun küçük yaştaki oğlu ve tek vârisi Sancho da vardı. Bu meydan savaşı Murâbitlar'ı İspanya'da kudretlerinin zirvesine çıkardı. Ali 1109'da bizzat Tuleytula (Toledo) üzerine yürüdü. Kastilya topraklarındaki Madrid ve diğer bazı şehirleri ele geçirdiyse de Tuleytula'yı alamadı. Ali'nin İspanya'ya yaptığı seferler sonunda Talavera şehri geçici olarak ele geçirildi (1109). Murâbitlar daha sonra Hüdîler'in elindeki Sarakusta'yı (Sarakossa) zaptettiler (1110). Buna karşılık Sîr b. Ebû Bekir kumandasındaki birlikler Portekiz'de Lizbon'u ve bazı küçük şehirleri zaptederek başarılı sonuçlar elde ettiler (1110). 1113'te Tuleytula'ya karşı ikinci bir sefer daha düzenlendi, fakat netice alınamadı. 1117'de Coimbra da alındı. Sarakusta daha sonra Aragon kralı tarafından tekrar ele geçirildi (1118). Murâbitlar'ın İspanya'daki hristiyan hükümdarlara karşı seferleri bundan sonra da devam etti. Bu arada Alfonso tarafından kuşatılan Lerida bölgesindeki Fraga, Murâbit kumandanı Yahyâ b. Ali b. Gâniye'nin harekâtı sonucu kurtarıldı ve Aragon kralı büyük bir yenilgiye uğradı (1134). Abbâsî halifesi ona bu cihad harekâtı sebebiyle "muiz-zü'd-devleti'l-Abbâsiyye" unvanını verdi.

Bazı meziyetlerine rağmen Ali b. Yûsuf, devleti babası gibi iyi idare edebilecek kabiliyette değildi. Büyük ölçüde Mâlikî fakihlerin tesiri altında kaldı. Bu sebeple onun devrinde kelâm ve felsefe yasaklandı, bu ilimlerle uğraşanlar Râfizîlik'le suçlandı. Nitekim fakihlerin fetvası üzerine Gazzâlî'nin *İhyâ'ü 'ulûmî'd-dîn* adlı eserinin yakılmasını emretti. Bunun üzerine *İhyâ'* Kurtuba Camii avlusunda parça parça edilerek yakıldı (1109). Bunu duyan Gazzâlî çok üzüldü ve "Al-

lah da onların devletini parça parça etsin" diye bedduada bulundu.

Ali b. Yûsuf'un hükümdarlık yıllarında Kurtuba bir kültür merkezi haline geldi. Onun ve babası Yûsuf'un kâtibi İbn Abdûn ile İbn Kuzmân devrin dik-kati çeken şairleriydi. Ali imar faaliyetlerinde de bulundu ve Fas'taki Karaviyyin Camii'ni genişletti, Tlemsen'deki Cami-i Kebîr onun zamanında tamamlandı (1136). Muvahhidler'in Fas üzerine yaptığı seferler Ali b. Yûsuf'un ülkesinde karışıklıklara sebep oldu. Fakat o Muvahhidler'in Merakeş'i zaptettiğini ve Murâbitlar'ın çöktüğünü görmeden öldü (8 Receb 537/27 Ocak 1143). Bütün bunlara rağmen Ali b. Yûsuf'un zamanı müslümanların Endülüs'teki en parlak devirlerinden biri olarak kabul edilir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IX, 284, 618; X, 417, 490, 558, 571, 577, 579, 586, 611; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 238; VII, 123, 125-127; İbn İzâri, *el-Beyânü'l-Mugrib* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1983, IV, 43, 44, 47, 49-50, 52, 55-56, 59-60, 63-69, 73, 76-78, 80-81, 84-85, 87, 92-94, 96, 99, 100-101, 125-126; İbn Haldûn, *el-İber*, Bulak 1284 — Beyrut 1399/1979, VI, 188-189; *el-Hulelû'l-meşîyye fî zikri'l-aḥbârî'l-Merraküşîyye* (nşr. Süheyl Zekkâr — Abdülkâdir Zimâme), Dârülbeyzâ 1399/1979, s. 77-79, 82-84, 86-87, 89, 90, 97, 100, 102, 104-105, 108, ayrıca bk. İndeks; Makkarî, *Nefḥu't-tîb*, bk. İndeks; Ahmed es-Selâvi, *Kitabü'l-İstikṣâ* (nşr. Ca'fer en-Nâsirî — Muhammed en-Nâsirî), Dârülbeyzâ 1954-55, II, 61-69; R. Dozy, *Histoire des Musulmans d'Espagne* (nşr. E. Lévi — Provençal), Leiden 1932, s. 1; Hasan Ahmed Mahmûd, *Ḳiyâmü devleti'l-Murâbitîn*, Kahire 1956, s. 349-351, 355, 361-363, 365, 391, 394-396, 398, ayrıca bk. İndeks; G. Fehervari, "Art and Architecture", *CHIs*, II, 725; Jamil M. Abu'n-Nasr, *A History of the Maghrib*, Cambridge 1980, s. 99-102, 104; Huici Miranda, "Ali b. Yusuf ve a'mâlühü fi'l-Endelüs", *Taṭvân*, sy. 3-4, Fas 1958-59, s. 153-176; A. Bel, "Ali b. Yusuf b. Taşfin", *İA*, I, 315-316; Şinâsi Altınadağ, "Murâbitlar", *İA*, VIII, 580-586; E. Lévi — Provençal, "Ali b. Yûsuf b. Tâşufin", *El*² (İng.), I, 389-390.

ERDOĞAN MERÇİL

ALİ b. ZÂFİR

(علي بن ظافر)

Ebû'l-Hasen Cemâlüddîn

Ali b. Zâfir b. el-Hüseyn el-Ezdi
(ö. 613/1216)

Mısırlı tarihçi,
edip, şair ve devlet adamı.

567'de (1171) Kahire'de doğdu. Tahsilini Kumhiyye Medresesi müderrisi olan babası Zâfir b. Hüseyin'in yanında tamamladı. Bilhassa usul, fıkıh, kelâm, tarih ve edebiyat sahalarıyla meşgul oldu.

Babasından sonra aynı medresede müderris olarak görev yaptı. Daha sonra sırasıyla Eyyübîler'den el-Melikü'l-Azîz ve el-Melikü'l-Âdil'in hizmetine girdi. 1210 yılında Eyyübî Hükümdarı el-Melikü'l-Eşref'e vezir oldu. 1215'te bu görevden ayrılıp Kahire'ye döndü ve bir müddet beytümâle nezaret etti. Kâdî Fâzıl, Es'ad b. Memmâtî ve İbn Senâ gibi Eyyübîler devrinin büyük âlim ve edipleriyle çağdaş olan İbn Zâfir 27 Kasım 1216'da (bazı kaynaklara göre 1226'da) Kahire'de öldü.

Eserleri. 1. *ed-Düvelü'l-münkaṭṭ'a*. Dört ciltlik bir İslâm tarihi olan bu eserin ancak Hamdânîler, Sâcoğulları, Tolu-noğulları, İhşîdîler, Fâtımîler ve Abbâsîler dönemlerini içine alan son cildi zamanımıza kadar gelebilmiştir. Özellikle Fâtımîler'in son dönemleriyle ilgili en eski kaynaklardan biri kabul edilmektedir. Sâcoğulları'yla ilgili kısım Fraytag tarafından *Lokmani Fabulae* (Bonn 1823) adlı eserin, Hamdânîler'e ait bölüm ise ZDMG'de (X, 439) neşredilmiştir. Wüstenfeld, *Statthalter von Ägypten und Geschichte der Fatimiden* adlı kitabını yazarken bu eserden faydalanmıştır. André Ferré'nin neşre hazırladığı Fâtımîler'le ilgili bölüm de Institut Français d'archéologie orientale tarafından "Textes arabes et études islamiques" serisinin XII. cildi olarak *Aḥbârü'd-düvelî'l-münkaṭṭ'a* adıyla yayımlanmıştır (Kahire 1972). 2. *Bedâ'î'u'l-bedâ'ih*. Arap edebiyatının kaynaklarından olup bazı şairlerin irticâlen söyledikleri şiirleri, edebî sözleri, nükteleri, latifeleri ve kendi hatıralarını ihtiva eder. Bu konuda yazılmış ilk eserdir. Müellif Selâhaddin-i Eyyübî'nin meşhur veziri Kâdî Fâzıl'ın tavsiyesiyle yazıp el-Melikü'l-Eşref'e ithaf ettiği (603/1206) bu kitabı telif ederken eski ediplerin günümüze ulaşmayan eserlerinden faydalanmış ve onlardan nakiller yapmıştır. Bunlar arasında Ebû'l-Ferec'in *el-Kıryan ve'l-muḡannîn*, İbn Reşîk'in *el-Enmûzec*, Kâdî et-Tenûhî'nin *Nişvârü'l-muḥâḍara*, Gırnâtî'nin *Ferḥatü'l-enfûs fî aḥbârî ehlî'l-Endelüs*, Ubeydullah b. Ahmed'in *Târîḫü Bağdâd*, Ebû's-Salt Ümeyye b. Abdülazîz'in *el-Hadîka* adlı eserleri zikredilebilir. *Bedâ'î'u'l-bedâ'ih* ilk defa Muhammed el-Adevî tarafından neşredilmiştir (Bulak 1278). Eser daha sonra Abdurrahman b. Ahmed el-Abbâsî'nin *Ma'âhidü't-ten-şîş*'inin sayfa kenarında basılmıştır (Kahire 1316). Ayrıca Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhim tarafından da 1970'te Kahire'de yayımlanmıştır. Zeynüddin el-Halebî bu eseri ihtisar etmiştir. 3. *el-Mendâkıbün-*